

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ЮРИДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

FEATURES OF TEACHING LEGAL DISCIPLINES IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION

Поварчук Н.С., аспірантка кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародний гуманітарний університет

Стаття присвячена дослідженню сучасних методів викладання юридичних дисциплін в умовах цифрової трансформації, а також у визначенні найбільш перспективних та ефективних інноваційних методів навчання. Наголошено, що використання інноваційних методів в процесі викладання навчальних дисциплін правового циклу зумовлене чинниками модернізації та цифровізації вищої юридичної освіти.

Встановлено, що лише поєднання та правильна пропорційна подача законодавчого матеріалу, особливостей його втілення на практиці та відповідного доктринального висвітлення надасть можливість підготувати висококваліфікованого, конкурентоспроможного правника.

Наголошується на потребі поєднання традиційних та інноваційних методик в процесі викладання навчальних дисциплін правового циклу. Окреслено, що реалії сьогодення вимагають від викладача орієнтуватись на використання найбільш ефективної послідовності викладання навчального матеріалу; застосовування дієвих форм та прийомів викладання тем з навчальної дисципліни та засвоєння їх здобувачами вищої освіти; використання найдинамічних способів взаємодії зі здобувачами вищої освіти, які найкраще відображають зміст юридичних дисциплін.

Визначено, що пріоритетними інноваційними методами викладання юридичних дисциплін є метод дискусії, метод «мозковий штурм», метод ділової поїздки, метод роботи в малих групах, метод юридична клініка, метод проєктів, аудіовізуальний метод навчання, тренінг, дискусії із запрошеними фахівцями в сфері права; комп'ютерна стимуляція; аналіз помилок, колізій, казусів та ін., котрі дозволяють посилити практичну складову професійної підготовки майбутніх конкурентоспроможних правників.

Зроблено висновок, що використання різноманітних методів навчання юридичних дисциплін стане запорукою формування ключових компетентностей у майбутнього правника, зокрема, в частині роботи з нормативно-правовою базою, аналізом різноманітних джерел національного та міжнародного права, послідовності та грамотності у відстоюванні власної точки зору.

Ключові слова: інноваційні методи навчання, юридичні дисципліни, цифрова трансформація, цифровізація, навчальний процес

The article is devoted to the study of modern methods of teaching legal disciplines in the context of digital transformation, as well as to identifying the most promising and effective innovative teaching methods. It is emphasized that the use of innovative methods in the process of teaching legal disciplines is due to the factors of modernization and digitalization of higher legal education.

It has been established that only the combination and correct proportional presentation of legislative material, the features of its implementation in practice, and appropriate doctrinal coverage will provide the opportunity to prepare a highly qualified, competitive lawyer.

The need to combine traditional and innovative methods in the process of teaching legal subjects is emphasized. It is outlined that today's realities require the teacher to focus on using the most effective sequence of presenting educational material; applying effective forms and methods of presenting topics from the academic discipline and their assimilation by higher education students; using the most dynamic methods of interaction with higher education students that best reflect the content of legal disciplines.

It has been determined that the priority innovative methods of teaching legal disciplines are the discussion method, the brainstorming method, the business trip method, the small group work method, the legal clinic method, the project method, the audiovisual teaching method, training, discussions with invited specialists in the field of law; computer stimulation; analysis of errors, collisions, incidents, etc., which allow strengthening the practical component of the professional training of future competitive lawyers.

It was concluded that the use of various methods of teaching legal disciplines will be the key to the formation of key competencies in a future lawyer, in particular, in terms of working with the regulatory framework, analyzing various sources of national and international law, consistency and literacy in defending one's own point of view.

Key words: innovative teaching methods, legal disciplines, digital transformation, digitalization, educational process.

Останнім часом в інформаційному просторі все активніше обговорюється питання щодо необхідності корінного оновлення методології та технології організації навчального процесу в вітчизняній вищій правничій освіті. В фаховій літературі відмічається, що «її подальший розвиток, зазначений в проєкті «Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії», має бути спрямований на підготовку правника до виконання його фундаментальної ролі – утверджувати верховенство права через захист прав і свобод людини. Це вимагає якісних змін у змісті юридичних дисциплін, що викладаються у правничих школах України, в юридичній науці як основі конструювання цього змісту, а також у методиці викладання» [5, с. 34].

Окремі питання, що стосуються досліджуваної проблематики знайшли своє відображення у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, як-то: Н. Артикула, Н. Башурин, С. Беньковський, В. Вовк, В. Гриценко, Н. Забарна, О. Зозуляк, Д. Кіблик, Н. Ковда, А. Моца, В. Новікова, Л. Рябовол, О. Сидоренко, О. Сокурено, Ю. Фігель, В. Чуба, Т. Шевчук та ін. Проте дослідження сучасних методів викладання юридичних дисциплін в умовах циф-

рової трансформації не було, а це зважаючи на актуальність проблематики, актуалізується закономірними процесами цифровізації суспільства і права.

Мета статті полягає у висвітленні сучасних методів викладання юридичних дисциплін в умовах цифрової трансформації, а також у визначенні найбільш перспективних та ефективних інноваційних методів навчання.

Модернізація вітчизняної юридичної освіти передбачає певний комплекс заходів, котрі інтерпретують не лише трансформацію змісту, структури юридичної освіти, але й її форми. «В освітній процес юридичного навчального закладу необхідно впроваджувати новітні технології навчання, хмарні освітні технології, елементи методики для дорослих. Упровадження відповідних методик означатиме принципові зміни у процесі навчання. Підвищення практико-орієнтовного елементу в процесі підготовки майбутніх правників це не чиясь забаганка, а вимога часу.

Актуальним науково-методичним завданням, котре постає перед вищими закладами освіти, що готують правників є пошук дієвих форм та методів викладання юридичних дисциплін в умовах трансформації суспільно значущих процесів: від розроблення та запровадження в навчальні плани перспективних, інноваційних навчаль-

них дисциплін до радикального оновлення методичних парадигм, впровадження принципово нових моделей організації навчального процесу, спрямованих не на отримання теоретичних знань, а на формування професійних компетентностей.

Методика – це опис конкретних прийомів, способів, технік педагогічної діяльності в окремих освітніх процесах. Однією із складових методик викладання поряд із цілями, принципами навчання, змістом навчання є методи навчання. Під методом навчання розуміють спосіб впливу викладача на здобувача вищої освіти з метою засвоєння останнім знань з певною юридичної дисципліни. Виділяють різні методи викладання правових дисциплін. Так, Н. Забарна та Н. Ковда розрізняють два види методик: традиційну та інноваційну. Вони, на думку науковців, включають в себе різні кваліфікаційні групи методів, побудованих на дієвому підході до навчання. Згідно окресленої класифікації, існують методи:

а) які забезпечують оволодіння навчальним предметом (словесні, візуальні, практичні, репродуктивні, проблемно-пошукові, індуктивні, дедуктивні);

б) які стимулюють та мотивують навчально-наукову діяльність (навчальні дискусії, проблемні ситуації, ділові ігри, творчі завдання, пошук і дослідження, експерименти, конкурси, вікторини і т.п.);

в) методи контролю і самоконтролю в навчальній діяльності (опитування, залік, іспит, контрольна робота, тестові завдання, питання для самоконтролю та ін.) [3, с. 1002].

Педагогічна наука надає потужний арсенал сучасних інноваційних методів викладання юридичних дисциплін. Зупинимось на висвітленні деяких з них. Одним із найбільш ефективних методів, що може застосовуватися у практиці викладання юридичних дисциплін є дискусія.

Застосування методу дискусій в процесі вивчення юридичних дисциплін дозволяє обговорювати із здобувачами вищої освіти проблемні моменти та правові колізії в сфері права. Завдяки проведенню занять з зазначеної дисципліни в виді дискусій, майбутні правники в ході групового обговорення, аргументовано висловлюють свою точку зору, що має не аби яку пізнавальну, навчальну цінність, оскільки вони отримують неочінену можливість вчитися виступати на публіці та апелювати доводи супротивника.

Привабливість даного методу полягає в доволі значних результатах, зокрема: у здобувачів вищої освіти розвивається вміння опрацьовувати власну концепцію виступу; вчаться вислуховувати думку опонентів та приймати її до уваги; вміння адекватно сприймати конструктивну критику та зауваження на свою адресу; вміння говорити коротко, аргументовано; мають можливість розглядати велику кількість різних точок зору та вивчати різноманітні шляхи вирішення тієї чи іншої проблеми в правовій сфері тощо.

Використання методу дискусій в процесі опанування навчальних дисциплін юридичного циклу дозволяє подолати головний страх майбутнього правника – боязнь публічних виступів в різноманітних державних інституціях як на національному, так і міжнародному рівнях.

Дискусії на заняттях із права можуть проводитися в різноманітних формах. Проводячи семінарське заняття в формі групової дискусії, викладач має змогу ефективно закріпити той чи інший матеріал. Обговорюючи в групі певні проблемні питання чи конфліктні ситуації в сфері тих чи інших галузей права, відбувається обмін думками, формується позиція здобувачів вищої освіти із зазначеної проблематики. Безумовно, метод дискусій доцільно застосовувати лише з тих тем, з яких складаються різні точки зору на ті чи інші правові явища в сфері права.

Проведення семінарських занять із юридичних дисциплін із застосуванням методу дискусій вимагає від викладача ґрунтовної підготовки в декілька етапів. Перший етап – підготовчий, на якому викладач формує коло

дискусійних питань, що будуть обговорюватись, визначити правила проведення занять, регламент, роль кожного із учасників дискусії. Другий етап – основний, в рамках якого проводиться дискусія з урахуванням правил, визначених в рамках першого етапу. На цьому етапі викладач має утримуватись від висловлювання власної позиції з того чи іншого дискусійного питання та намагатись не ігнорувати «неправильні» точки зору. Важливо аби викладач в ході проведення заняття за допомогою наведених питань спрямовував обговорення дискусійного питання. Висловлювання здобувачів вищої освіти мають бути не емоційними, голосливими, а аргументованими. Третій етап – заключний, проводиться підведення підсумків, оцінюється робота кожного здобувача вищої освіти.

Ще один доволі ефективний метод організації роботи зі здобувачами вищої освіти в процесі вивчення навчальної дисципліни юридичного циклу – це «мозковий штурм».

Метод мозковий штурм «доцільно застосовувати на самому початку розв'язання проблеми або якщо цей процес зайшов у глухий кут» [1]. Використання методу мозковий штурм має відбуватися в декілька етапів. Даний метод передбачає чітке поетапне розмежування вирішення поставленого завдання (питання): етап генерування ідей (етап творчості), етап аналізу (етап критики), етап вибору оптимальних рішень [3, с. 1006]. Кожен етап має свої особливості. Так, на першому етапі здійснюється постановка проблеми та висловлювання ідей, спрямований на активізацію розумової діяльності здобувачів вищої освіти. Другим етапом виступає обговорення та критика запропонованих ідей до вирішення тієї чи проблеми в рамках права. На даному етапі найбільш важливим є кількість запропонованих ідей, а ніж їх якість. Також на даному етапі відбувається фіксація ідей. Наступний крок – групування всіх ідей, котрі спрямовані на вирішення проблеми. Даний процес складається із наступних елементів: висування якісно нових ідей, демонстрування нових напрямів вирішення проблемного питання; формування позицій, що є розвитком напрямів, що висувалися на попередньому етапі. Важливим правилом даного етапу є відсутність оцінювання ідей учасників мозкового штурму, тобто не має бути критики, навіть відносно найпарадоксальніших ідей, так і позитивних коментарів щодо тих чи інших ідей, спрямованих на вирішення проблемного питання.

На завершальному етапі здійснюється відбір, аналіз та оцінка запропонованих ідей. Фактично на цьому етапі визначається результат мозкового штурму, тому оцінка роботи є необхідною складовою.

Застосування методу «мозковий штурм» в ході навчального процесу сприяє розвитку командної взаємодії, підвищує мотиваційну складову, активізує командну роботу здобувачів вищої освіти. Головною перевагою даного методу є забезпечення групової взаємодії, котра формує широкий спектр різноманітних точок зору. За допомогою використання даного методу відбувається синергетичний ефект, коли кожен здобувач вищої освіти стимулює та посилює іншого, за рахунок чого народжуються нові нестандартні ідеї та рішення.

Заначений метод виступає доволі потужним засобом вирішення проблемних питань шляхом розкриття творчого потенціалу здобувачів вищої освіти.

Не менш ефективним методом організації навчальної роботи при викладанні юридичних дисциплін є метод ділової поїздки, котрий дає змогу провести заняття в різноманітних державних інституціях та сприяє формуванню ключових професійних компетентностей майбутніх юристів.

Завдяки використанню даного методу здобувачі вищої освіти мають можливість ознайомитись з практичною діяльністю як працівників юридичного фаху, так і налагодити координацію із приватним сектором.

Ефективність методу визначається не лише економією зусиль викладача та здобувачів вищої освіти, але й дає

уявлення про різні ролі, які виконують вузькопрофільні фахівці (напр., прокурор, адвокат, IT-юрист тощо). Так, наприклад, IT-юрист надає широкий спектр юридичних послуг, на кшталт, юридичний супровід IT-бізнесу, захист прав інтелектуальної власності, підготовка договорів про захист персональних даних та інформації відповідно до GDPR, юридичний супровід впровадження криптовалют в господарській діяльності, надання консультацій IT-компаніям тощо. Оскільки виїзні заняття проводяться в реальній робочій обстановці, то це дає можливість майбутнім правникам отримати конкретні наочні уявлення, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю. Адже якісна підготовка спеціалістів з IT-права неможлива поза тісною взаємодією стейкхолдерів: закладів вищої освіти з регіональними лідерами IT-бізнесу.

Метод ділової поїздки, на думку Н. Забарної, сприяє адаптації молодих юристів до майбутніх умов праці, особливо це стосується вузькопрофільних юридичних закладів вищої освіти, які готують фахівців для прокуратури, податкових, митних, судових та інших органів. В цьому випадку виїзді заняття будуть відбуватися в тих структурних підрозділах, до яких потрапить більшість випускників даних навчальних закладів. Зазначені структури напруги зацікавлені в тому, щоб молодий спеціаліст, який прийшов до них на службу, був компетентним та не вимагав тривалого періоду післявузівської підготовки [3, с. 1007].

Ще однією формою інтерактивного навчання є метод роботи у малих групах. Головна мета цього методу полягає в створенні таких умов навчання, при яких здобувач вищої освіти зможе стати впевненим у своїй інтелектуальній спроможності, що робить продуктивним сам процес навчання та засвоєння навчального матеріалу з права.

Застосування даного методу в процесі викладання юридичних дисциплін сприяє: пробудженню у здобувачів вищої освіти живого інтересу до навчання; створює більш ефективні умови для засвоєння навчального матеріалу; створює сприятливі умови для самостійного пошуку варіантів вирішення поставлених завдань; сприяє формуванню толерантності до різних точок зору; формування та відстоювання власної позиції.

Для того аби даний метод був успішним, викладач має поділити академічну групу на підгрупи, наприклад, чотири. На початку заняття викладач доводить до здобувачів вищої освіти, які функції кожна із підгруп буде виконувати. Це може бути підгрупа доповідачів, опонентів, підгрупа, що ставить питання та підгрупа, що оцінює відповіді. Розподіл ролей дозволяє кожному учаснику групи активно включитися в роботу. Функції, які виконує кожна група протягом заняття змінюються. Роль викладача полягає в моделюванні процесом проведення заняття. Учасники семінару вступають у комунікацію один із одним, разом вирішують проблемні питання, долають конфліктні ситуації, знаходять точки дотику та шукають компромісні рішення.

Застосування методу роботи в малих групах сприяє покращенню розумової активності здобувачів вищої освіти, стійкості сприйняття, точності відтворення засвоєного матеріалу, підвищується рівень спроможності аналізувати матеріал та відводити підсумки дискусії. Даний метод дозволяє встановити емоційний контакт між здобувачами вищої освіти та активізує роботу в команді.

Оскільки робота в малих групах вимагає багато часу, даною методичною операцією не варто зловживати. Досвідчені методисти рекомендують утворювати групи з різномісним складом учасників, включаючи туди як сильних так і слабких здобувачів вищої освіти.

Ще одним інноваційним способом набуття професійних компетентностей є юридична клініка. Як слушно зауважує Р. Мудрак, «сучасний навчальний процес переважаний вивченням масиву нормативно-правових актів, недостатньо орієнтований на юридичну практику

випускників-спеціалістів та поверхнево стимулює індивідуальну навчальну активність студентів» [4, с. 26], а також приймаючи до уваги правильно відмічене зауваження В. Єлова, котрий зазначає, що «за нинішніх умов, коли йде кардинальне оновлення законодавства, а випускники юридичного ВНЗ лише проходять курс навчання за традиційно-лекційною системою, яка спирається на правові дисципліни без набуття необхідних професійних навичок застосування норм матеріального права до реальних ситуацій, в які потрапляють їхні клієнти, вони відчують себе не готовими повноцінно працювати як юристи, оскільки не вміють опитувати (брати інтерв'ю), консультувати клієнтів, складати і подавати юридичні документи, здійснювати підготовку до справи, брати участь у процесі, опитувати свідків, сторони, виступати в судових дебатах» [цит. по 2, с. 5], приходимо до висновку, що юридична клініка є необхідним компонентом сучасної правничої освіти.

Юридична клініка є сучасною та необхідною інтерактивною формою навчання майбутніх правників. Якщо на початку свого становлення юридичні клініки не переслідували навчальну мету, а надавали юридичну допомогу малозабезпеченим верствам населення, то сьогодні вони виконують навчальну (поєднання теорії та практики, вироблення різноманітних навичок: професійного спілкування, консультування, написання документів тощо), соціальну (задоволення потреб соціуму в юридичній інформації та обслуговуванні, підвищення професійної відповідальності юриста у справі утвердження соціальної справедливості), науково-дослідницьку (проведення досліджень), благодійницьку (діє pro bono, задля суспільного блага, надаючи безкоштовні юридичні послуги та інші функції) [6, с. 345].

Сьогодні юридична клініка – це апробована методика викладання юридичних дисциплін, в тому числі і права інформаційних технологій, що дозволяє вирішити багато проблем вищої юридичної освіти, пов'язані із спеціалізацією та подальшим працевлаштуванням випускників.

Важливо підкреслити, що головною метою організації і діяльності юридичної клініки вважається навчання здобувачів вищої освіти, розвиток і формування у них професійних компетентностей, необхідних для подальшої реалізації в подальшій практичній діяльності в сфері юриспруденції. Саме освітня частина роботи юридичної клініки визначає всі інші цілі та завдання її діяльності, а не навпаки. Не можна погодитись з тезою, що основне призначення юридичної клініки – це безкоштовне консультування чи надання інших юридичних послуг. Для якісного навчання здобувачів вищої освіти важлива не кількість проведених консультацій, а найбільш якісне опрацювання юридичних проблем та їх осмислення.

Перевага юридичної клініки як інноваційної форми навчання в порівнянні з іншими формами організації навчального процесу полягає в можливості не лише закріплювати теоретичний матеріал, але й сприймати право як «живе», постійно змінюючи та динамічне явище. Здобувачі вищої освіти, які задіяні до роботи юридичної клініки мають можливість бути присутніми при проведенні мастер-класів спеціалістів різних галузей права, що сприяє формуванню у клініцистів повної, реальної картини дійсності, їм прищеплюються професійні, психологічні та етичні навички.

Окрім розглянутих методів та форм роботи зі здобувачами вищої освіти в процесі вивчення навчальних дисциплін правового циклу досить ефективними є і інші методи організації навчального процесу, зокрема: метод проектів; аудіовізуальний метод навчання; тренінг; дискусії із запрошеними фахівцями в сфері IT-права і не тільки; комп'ютерна стимуляція; аналіз помилок, колізій, казусів тощо.

Підсумовуючи все вищесказане, варто відзначити, що всі методи викладання юридичних дисциплін мають свої сильні та слабкі сторони, і тому в залежності від цілей,

умов, часу необхідно їх оптимально поєднувати. Якість освіти складається із якості навчання і якості виховання. Якість вищої юридичної освіти може бути досягнута лише в результаті забезпечення ефективності кожного ступеню навчання. Тобто весь процес викладання навчальних дис-

циплін юридичного циклу має будуватися за схемою: сприйняти – осягнути – запам'ятати – застосувати – перевірити. Для того аби досягнути якості вищої юридичної освіти, необхідно послідовно пройти через всі ці ступені пізнавальної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артикуца Н.В. Інноваційні методики викладання дисциплін в вищій юридичній школі. *Інноваційні технології у вищій юридичній освіті*: матеріали Міжнар. наук.-метод. конф., присвяченої 390-річчю з дня заснування Київської братської школи – предтечі Києво-Могилянської академії 25-28 трав. 2005 р. Київ: Стилос, 2005. С. 3-26.
2. Бородін І.Л., Новіков М.М. Деякі концептуальні положення юридичної клініки у практичному становленні майбутніх фахівців-правників. *Вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2013. № 2. С. 18-22.
3. Забарна Н., Ковда Н. Інноваційні методики викладання юридичних дисциплін. *Traektorія Nauki = Part of Science*. 2021. Vol. 7. № 11. С. 1001-1008.
4. Мудрак Р.М. Юридична клінічна освіта в системі правової освіти України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 26-28.
5. Рябовол Л., Грищенко В., Сокурєнко О. Методична система коучинг-навчання юридичних дисциплін у вищій школі. *Science and Education*. 2018. № 2. С. 16-26.
6. Scales P. C., Blyth D. A., Berkas T. H., Kielsmeier J. C. The effects of service-learning on middle school students' social responsibility and academic success. *Journal of Early Adolescence*. 2000. Vol. 20. № 3. P. 332-358.